

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ถึงแม้ว่า “ข้าว” จะเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย และประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกอันดับหนึ่งของโลกติดต่อกันมากกว่า 20 ปี โดยในปี พ.ศ. 2548 มูลค่าการส่งออกสินค้าข้าวและผลิตภัณฑ์แปรรูปมีมูลค่าถึง 98,777 ล้านบาท ซึ่งในจำนวนนี้เป็นการส่งออกในรูปแบบของ “ข้าวสาร” ที่ไม่ได้มีการแปรรูปถึงร้อยละ 95 หรือคิดเป็นมูลค่า 92,919 ล้านบาทของมูลค่าการส่งออกของผลิตภัณฑ์ แต่มีสัดส่วนการส่งออกในรูปแบบของผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวที่มาจากอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทยเพียงร้อยละ 5 หรือคิดเป็นมูลค่า 5,858 ล้านบาท และเป็นการส่งออกในรูปแบบของแปรรูปข้าวมูลค่า 800 ล้านบาท หรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 1 ของมูลค่าการส่งออกข้าวและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2549)

ถึงแม้การส่งออกผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวจะมีปริมาณในสัดส่วนที่น้อย แต่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้มากถึง 1-5 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับการส่งออกในรูปแบบของข้าวสารที่ไม่มีการแปรรูป ดังนั้น อุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทยจึงเป็นอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพสูงด้าน “นวัตกรรม” ในการสร้างให้เกิดมูลค่าใหม่ (value creation) อันจะนำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขันให้กับกลุ่มผู้ประกอบการแปรรูปแปรรูปข้าวเจ้าของประเทศไทย โดยเฉพาะในสภาวะปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูงมากในอุตสาหกรรมข้าวทั่วโลก

กลยุทธ์นวัตกรรมในการแข่งขัน คือ การสร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มที่สูงขึ้นเพื่อให้คู่แข่งที่ไม่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยีเข้าสู่ตลาดเดียวกันได้ยากยิ่งขึ้น ดังนั้น ประเทศไทยจึงควรมีการสนับสนุนและส่งเสริมการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อการแปรรูปข้าวให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงขึ้นแทนการส่งออกข้าวในปริมาณมากและราคาถูก ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องรวมถึงผู้ประกอบการแปรรูปข้าวของไทยจะต้องทำการศึกษาถึงปัจจัยภายนอกและภายในของอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ข้าวแปรรูป และหาแนวทางเพื่อกำหนดเป็นกลยุทธ์ภาพรวมของอุตสาหกรรมในด้านต่างๆ ทั้งในด้านการผลิตในระดับต้นน้ำ และอุตสาหกรรมปลายน้ำ การลดต้นทุนการผลิตด้วยเทคโนโลยี การปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ รวมถึงการดำเนินงานที่สอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกันของทั้งอุตสาหกรรม เพื่อนำไปสู่การ

สร้างให้เกิดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนและมั่นคงกับประเทศคู่แข่งภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการค้าโลกที่นับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

ความสำเร็จที่ผ่านมาของประเทศไทยในการส่งออกข้าวไปต่างประเทศ มีปัจจัยเสริมมาจากด้านคุณภาพข้าวซึ่งมีลักษณะเป็นข้าวขาวเมล็ดยาว ลักษณะภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยทำให้ประเทศไทยผลิตข้าวได้มากกว่า 1 ครั้ง และค่าจ้างแรงงานที่มีราคาถูก รวมทั้งการปรับปรุงสายพันธุ์ข้าวซึ่งทำให้ผลผลิตต่อไร่มีจำนวนเพิ่มขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ประเทศไทยมีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งในตลาดข้าวที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตามขณะนี้ประเทศไทยกำลังเผชิญกับคู่แข่งในหลายมิติ ทั้งคู่แข่งที่ใช้วิธีการเดิมและคู่แข่งที่ใช้วิธีการใหม่ โดยเฉพาะประเทศเวียดนามซึ่งมีอัตราการขยายตัวของการส่งออกอย่างรวดเร็ว และในปัจจุบันมีปริมาณการส่งออกข้าวสูงใกล้เคียงประเทศไทย และมียุทธศาสตร์การสร้างนวัตกรรมเพื่อเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์แปรรูปมากยิ่งขึ้น และประเทศจีนซึ่งเป็นคู่แข่งที่มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการแข่งในตลาดโลก โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีชีวภาพมาใช้ในการปรับปรุงพันธุ์ข้าวโดยใช้เทคนิคการดัดแปลงพันธุกรรม (genetically modified organisms: GMOs) เพื่อให้ได้ข้าวลูกผสมซึ่งจะทำให้ได้ผลผลิตมากกว่าสองเท่าของข้าวพันธุ์เดิม นอกจากนี้ ข้าวไทยยังกำลังประสบกับภาวะคุกคามในตลาดข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นตลาดเฉพาะ เนื่องจากมีนักวิทยาศาสตร์อเมริกาได้เริ่มพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมมะลิชนิดใหม่ในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งในอนาคตอันใกล้ จะส่งผลกระทบต่อรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่พึ่งพารายได้จากการปลูกข้าวหอมมะลิซึ่งขณะนี้ให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าข้าวประเภทอื่น

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะและกลยุทธ์ในภาพรวมของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย เพื่อสร้างความมั่นคง ความแข็งแกร่งและความยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมข้าวทั้งระบบของประเทศไทย นอกจากนี้ การศึกษาในครั้งนี้ยังสอดคล้องและสนับสนุนยุทธศาสตร์การสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าข้าว ในแผนการปรับโครงสร้างสินค้าข้าว พ.ศ. 2549-2553 ที่ดำเนินการโดยกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดกลยุทธ์ภาพรวมของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้กับกลุ่มผู้ประกอบการแปรรูปแปรรูปข้าวเจ้าของประเทศไทย อันจะนำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ รวมถึงการเพิ่มรายได้และเสถียรภาพให้กับประเทศไทยในอนาคต ซึ่งสามารถแบ่งวัตถุประสงค์การวิจัยเป็น 3 ข้อ ได้ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาจุดแข็งและจุดอ่อนของอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทย
- 2) เพื่อศึกษาโอกาสและอุปสรรคของปัจจัยภายนอกและภายในประเทศที่มีผลกระทบต่อผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทย
- 3) เสนอแนะแนวทางและกลยุทธ์ภาพรวมอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทยให้กับผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงสภาพแวดล้อมภายนอกและภายในของอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทย เพื่อทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งจะเป็นปัจจัยภายนอกและภายในที่มีผลกระทบต่อผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทย และจัดทำเป็นข้อเสนอแนะแนวทางและกลยุทธ์ภาพรวมอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทยให้กับผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

1.4 นิยามศัพท์

อุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทย หมายถึง กลุ่มธุรกิจที่ดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกับการแปรรูปเมล็ดข้าวเจ้ามาเป็นแป้งข้าวเจ้า (flour) แป้งข้าวเจ้าโปรตีนต่ำ (starch) แป้งข้าวเจ้าดัดแปร (modified starch) เพื่อใช้ทำผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูป เช่น ก๋วยเตี๋ยว เส้นหมี่ เส้นอุ้ง ขนมจีน แป้งแผ่น ใบเมี่ยง หรือใช้ทำผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น ผลิตภัณฑ์ยา ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง และผลิตภัณฑ์อื่นๆ อีกมากมาย

ผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทย หมายถึง เจ้าของกิจการ หรือผู้ประกอบการกิจการธุรกิจด้านการแปรรูปเมล็ดข้าวเจ้ามาเป็นแป้งข้าวเจ้า ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบกำหนดทิศทาง และบริหารจัดการทรัพยากรด้านต่างๆ เช่น บุคลากร การเงิน วัตถุดิบ เทคโนโลยี ฯลฯ ให้บริษัท องค์กร หรือ หน่วยงานของตนประสบความสำเร็จสูงสุด

นวัตกรรม หมายถึง การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการผลิตใหม่ ซึ่งจะไปสู่การเกิดธุรกิจใหม่บนฐานขององค์ความรู้ โดยทั้งนี้ในการทำนวัตกรรมมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการก้าวกระโดดในการผลิตสินค้าและบริการซึ่งจะสร้างนวัตกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม อันจะนำไปสู่การสร้างตลาดใหม่ในอนาคตสำหรับประเทศไทย ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจ

โดยรวมของประเทศในรูปแบบของการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ การจ้างงานใหม่ การสร้างตลาดใหม่ รวมทั้งการสร้างโอกาสทางธุรกิจใหม่และการลงทุนในธุรกิจใหม่ นั่นคือการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศได้อย่างรวดเร็วและเฉียบพลัน และนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืน (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2547)

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1) การศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเสนอแนะและกลยุทธ์ภาพรวมของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย โดยอาศัยแนวคิดทางทฤษฎีต่างๆ ดังนี้

- การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT analysis)
- การวิเคราะห์ตารางอุปสรรค โอกาส จุดอ่อน จุดแข็ง (TOWS matrix)
- กลยุทธ์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูล 2 ลักษณะ คือ

แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) โดยรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร ประสานงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และรายงานจากสื่อต่างๆ หรือสิ่งพิมพ์อื่นๆ รวมถึงเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมข้าวและอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยนี้ โดยจะทำการศึกษาข้อมูลต่างๆ ดังนี้

- ระบบอุตสาหกรรมข้าวไทย
- สถานการณ์ข้าวของประเทศไทย
- สถานการณ์ข้าวของโลก
- การใช้ประโยชน์จากข้าว
- อุตสาหกรรมแปรรูปข้าว
- อุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย

แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงขององค์กรในอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย แต่ทั้งนี้เนื่องจากผู้ประกอบการแปรรูปข้าวเจ้าของประเทศไทยมีจำนวนถึง 114 ราย และมีโรงงานกระจายอยู่ทั่วประเทศ และภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ (กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2548) ทำให้การเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์

ผู้ประกอบการดังกล่าวให้ได้จำนวนที่เหมาะสมในเชิงสถิติการวิจัยจึงเป็นไปได้ยากด้วยข้อจำกัดของระยะเวลา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเลือกสัมภาษณ์ผู้ประกอบการเพียง 4 ราย ที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดรวมประมาณร้อยละ 75 ของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย โดยเป็นตัวแทนของผู้ประกอบการบริษัทขนาดใหญ่ 2 ราย บริษัทขนาดกลาง 1 ราย และบริษัทขนาดเล็ก 1 ราย ในการใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิเชิงลึกเกี่ยวกับมุมมองการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทยจากผู้ประกอบการโดยตรง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีรูปแบบ (formal interview) ที่ได้จัดเตรียมบทสัมภาษณ์เพื่อเป็นแนวทางไว้ล่วงหน้า ซึ่งอาจจะมีการเพิ่มเติมหรือแก้ไขในระหว่างสัมภาษณ์ ทั้งนี้ ขึ้นกับสถานการณ์ในขณะนั้นและมีการใช้เทปบันทึกเสียงพร้อมกับการจดบันทึก

หัวข้อประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการแปรรูปข้าวเจ้าของประเทศไทยครั้งนี้ ประกอบด้วย 5 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้

- ข้อมูลบริษัททั่วไป
- สถานการณ์การแข่งขันในตลาดส่งออกผลิตภัณฑ์แปรรูปข้าวเจ้า
- บทบาทและความสำคัญของการวางแผนกลยุทธ์ของผู้ประกอบการ
- บทบาทและความสำคัญของเทคโนโลยีในอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวเจ้าไทย
- ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของผู้ประกอบการแปรรูปข้าวเจ้าไทย

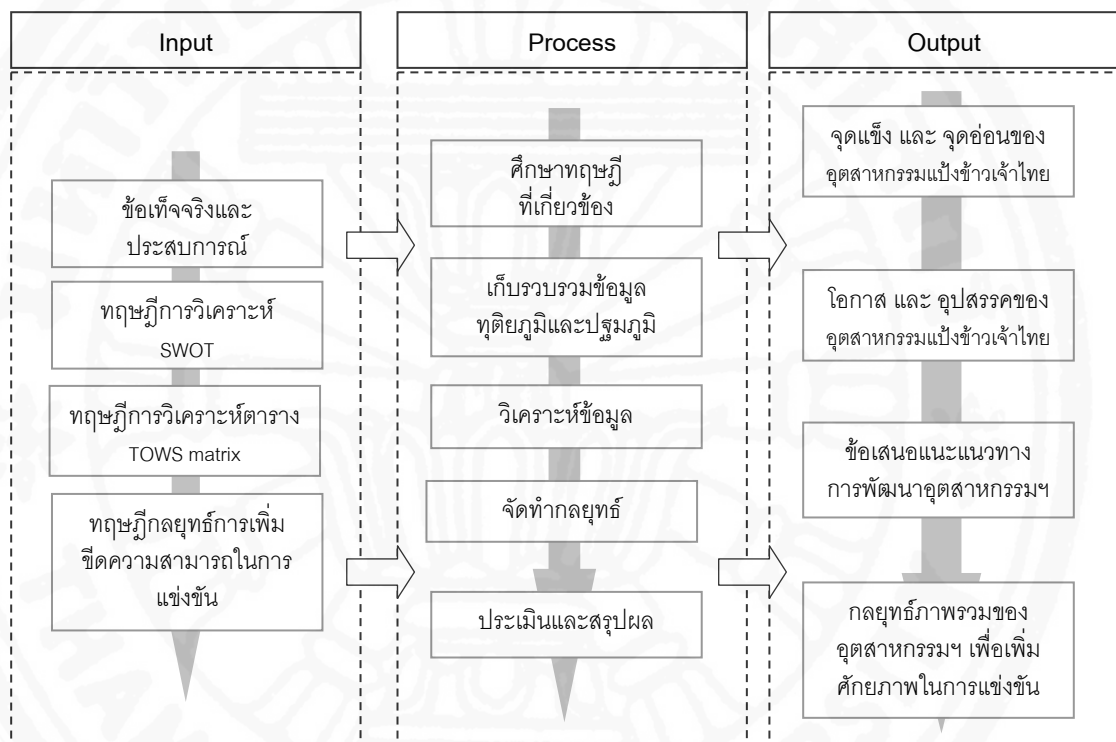
3) การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากที่ได้รวบรวมข้อมูลทั้งจากแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามหลักการและทฤษฎีดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แล้วสรุปผลการวิจัยเบื้องต้นในรูปแบบเชิงพรรณนาเกี่ยวกับกลยุทธ์ภาพรวมอุตสาหกรรมให้กับผู้ประกอบการแปรรูปข้าวเจ้าของประเทศไทยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

4) การประเมินผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ซึ่งเป็นตัวแทนจากผู้ประกอบการ อาจารย์ในมหาวิทยาลัย/สถาบันวิจัย และหน่วยงานภาครัฐที่เป็นผู้กำหนดนโยบายอุตสาหกรรม อันได้แก่ ดร. วราห์ศน์ วงศ์สุรไกร รองประธานกรรมการบริหาร บริษัท โรงเส้นหมี่ช่อเฮง จำกัด ศาสตราจารย์ ดร. อรอนงค์ นัยวิกุล อาจารย์ประจำภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอาหาร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และคุณพิชัย ตั้งชนะชัยอนันต์ ผู้อำนวยการ สำนักนโยบายอุตสาหกรรมรายสาขา 2 สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม เพื่อเป็นการถ่วงดุลและตรวจสอบแนวคิดเบื้องต้น แล้วสรุปผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ในรูปแบบเชิงพรรณนาตามหัวข้อที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

5) เสนอแนะแนวทางและกลยุทธ์ภาพรวมอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทยให้กับผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

ภาพที่ 1.1

Input – Process - Output

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทย
- 2) ทราบถึงโอกาสและอุปสรรคของปัจจัยภายนอกและภายในที่มีต่อผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทย
- 3) ได้ข้อเสนอแนะแนวทางและกลยุทธ์ภาพรวมอุตสาหกรรมแป้งข้าวเจ้าไทยให้กับผู้ประกอบการแปรรูปแป้งข้าวเจ้าของประเทศไทยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน